

Kaip 150 visuomenės veikėjų kalbą gelbėjo

Doc. dr. Antanas Smetona, VU Filologijos fakulteto dekanas,

www.DELFI.lt

2015 m. lapkričio 5 d. 06:00

Jau daugiau nei 50 metų tuščiai ginčijamės dėl trijų nelemtų raidelių – *q*, *w*, *x*. Dėl to per daug nesijaudinčiau – ginčai natūralu, ginčai sveika, ginčiuose gimsta tiesa. Bet su viena sąlyga: klausomasi, ką sako oponentas. Kai ginčijasi kurčias su nebyliu – nieko natūralaus ir niekur tokie ginčai neveda.

Antanas Smetona

© Asmeninio albumo nuotr.

Deja, kas vyksta dabar – labai panašu į kurčio ir nebylio ginčą: „Jūs mūsų Konstituciją pažeidžiate! – O pas jus negrus muša!“ Kiek galima?! Maža to, nuolat randasi visokios iniciatyvos, talkos, peticijos, mitingai, kurie, užuot leidę ramiai dirbti specialistams, dažniausiai siekia nuvesti klystkeliais ar konkrečių veikėjų interesų keliais. Jei naujausios „Talkos“ iniciatyvos tebutų grupelės suokalbinių reikalas – tiek to. Bet kai kuo toliau, tuo labiau, garsiau, plačiau ir aršiau mėginama žongliruoti iškreiptais faktais, žmonių patriotiniais jausmais, įtraukti net šiaip ir šviesias galvas bei parodyti „masių“ judėjimą, verčia priminti kai kuriuos netolimos praeities dalykus ir persergėti nuo kenksmingo žingsnio – latviško pavardžių rašymo pasuose kelio.

Kadangi nuomonių įvairovė labai didelė ir visiškai priešinga, kadangi nuomonėms remti pasitelkiamas šiaip jau logiškai klaidingas autoriteto argumentas (V. Urbutis, V. Labutis vs V. Ambrazas, A. Rosinas), šiame straipsnyje pamėginasi priminti tik įteisintus faktus (kas buvo ir kas yra) ir bent minimaliai painterpretuoti (kas yra ir kas bus). Todėl, mielieji skaitytojai ir komentuotojai,

paprašyčiau mano asmenybės neliesti (pats žinau – esu blogas), o diskutuoti su pateiktais faktais ir išvadomis. O pastabose teiksiu tik savo subjektyvų požiūrį.

Rašto raida

Istoriškai ne vieną kartą kaitaliojome įvairias mūsų rašto raides ir nieko nuo to mūsų kalbai nenutiko. Buvo mūsų rašte ir w, ir sz, ir kitokių raidžių, o paskutinė didesnė revoliucija – įvestos ch, f, h. Prieš tai buvo š, ž. Dabar, beje, niekas net nebando niekaip keisti raidyno (nei raidelėmis q, w, x, nes iš tiesų lietuvių kalboje nėra su jomis sietinų specifinių garsų), o raštas iš esmės visai neblogai nusistovėjęs. Bet net jei kas sugalvotų ką nors pakeisti, tai ką? Tai nebūtų jokia naujiena ir dangaus negriūtų. Rašėme *biaurus*, dabar rašome *bjaurus*, rašome *iešmas*, gal kada rašysime *jiešmas* (kaip [Jieznas](#)), rašome *šąla*, *šyla*, gal kada rašysime *šąla*, *šjla* (kaip siūlė K. Būga), ir panašiai. Visas šis procesas daugelyje tautų vadinamas tiesiog rašto raida. Ir tai ne senovės, o mūsų laikų aktualijos: prieš dešimtmetį vokiečiai mėgino reformuoti savo rašybą, prieš penkmetį rusai. Kazachai apskritai nuo kirilikos prie lotyniško rašto bando pereiti.

Taigi, iš to galime išpešti naują faktą – kultūringų tautų raštas koreguojamas nuolat ir iš principo negresia kalbai jokiomis nelaimėmis, nes su kalbos sistemos pokyčiais iš esmės neturi nieko bendra.

Pastaba: Man pastaraisiais metais tiesiog neteko girdėti, kad kas siūlytų kaip nors keisti lietuvių raidyną ir siūlytų tai, ko iki šiol jame nėra. Šią problemą išsivalvoja tie, kurie patys muša ir patys rėkia. Gal „talkininkai“ taip tikėjosi surinkti daugiau parašų? Žinoma, tai jų teisė, bet su realybe tai neturi nieko bendra.

Pavardžių įstatymas (1938)

Prieš karą [Lietuva](#) priėmė naują Konstituciją. Joje buvo įtvirtintas konstitucinis valstybinės kalbos statusas. Jį įgyvendinant, 1938 metais buvo priimtas „Pavardžių įstatymas“. Citata iš to įstatymo:

„...nelietuvio pavardė rašoma pagal lietuvių kalbos ir rašybos dėsnius, bet ji gali būti rašoma ir taip, kaip savo kalba rašosi jos turėtojas, jei to jis pageidauja ir jei tos kalbos raidynas lotyniškas...“

Taigi, šis faktas turėtų parodyti, kad nelietuviškų raidžių atsiradimas lietuviškų tekstų svetimuose varduose nėra mūsų laikų išradimas ir nebuvo smerkiamas jau prieš karą.

Pastaba: Kaip minėjau, šiuo klausimu vargu ar autoritetai yra argumentas, bet paminėti žmones, prisidėjusius prie svetimvardžių rašybos raidos lietuvių kalboje verta vien dėl įdomumo – kaip matysime toliau, tai labai pamokoma istorija. Reikia manyti, kad prie šio įstatymo rengimo aktyviai yra prisidėję didieji lietuvių kalbininkai Pr. Skardžius ir A. Salys.

Lietuvių kalbos komisijos nutarimas Nr. 10 (1984)

1984 m. gruodžio 20 d. Lietuvių kalbos komisija priima nutarimą Nr. 10 „Kitų kalbų asmenvardžių ir vietovardžių vartoseną lietuvių kalboje“ (posėdžio protokolas Nr. 33). Citata iš šio dokumento:

„2. Lotyniško pagrindo alfabetus vartojančių kalbų asmenvardžiai bei vietovardžiai populiariuose ir vaikams bei jaunimui skirtuose leidiniuose atsižvelgiant į skaitytojų amžių ir išsilavinimą adaptuojami, t. y. pateikiami pagal tarimą.“

3. Mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, informaciniuose leidiniuose bei specialiuose tekstuose kitų kalbų asmenvardžių pateikiamos autentiškos formos, o labiau paplitę vietovardžiai dažniausiai adaptuojami.“

Sovietinės kultūros ratas apsisuka – įtvirtinama 1938 metų tvarka, o šią citatą galima apibendrinti taip: autentiška lotyniško raidyno pavardžių rašyba lietuviškuose tekstuose yra galima, niekaip nekenkia lietuvių kalbai... ir lenkai čia niekuo dėti.

Pastaba: Nutarimas aiškus ir skaidrus, deja, jo priėmimo aplinkybės nebuvo tokios. Daug kas nustemba, išgirdęs, kad Lietuvių kalbos komisija veikė net sovietmečiu, dar gerokai iki valstybinės kalbos statuso atsiradimo. Taip, tikrai, Lietuvių kalbos komisija prie Mokslų Akademijos pradėjo veikti 1961 m. Žvilgtelėję į jos veiklos chronologiją, pamatytume, kad Komisija dirbo su nuolatiniais pertrūkiais. Amžininkų teigimu, akmuo, vertęs Komisijos vežimą, buvo vis tas pats nelemtas, niekaip nesuderinamas su „didžiąja ir galingąja rusų kalba“ pavardžių rašybos klausimas.

Kad ir kaip ten būtų buvę, dvidešimtaisiais veiklos metais, 1980 m. vasario 14 d., Kalbos komisijos posėdyje (protokolas Nr. 22) žymus lietuvių kalbininkas, akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ vyriausiasis redaktorius K. Ulvydas referuoja: „Populiarioje literatūroje, skirtoje plačiajai visuomenei, siūloma šiuos vardus lietuvininti, o mokslo veikaluose, informacinėje literatūroje – rašyti originalo rašyba, jeigu jie užrašyti lotyniškais raidėmis. Vardai lietuvinami žiūrint originalo tarimo, bet kartais atsižvelgiama ir į originalo rašybą.“ To meto sąlygomis tai buvo tiesiog revoliucinis klausimas: laikytis rusiškos tradicijos perrašinėti visus vakarietiškas vardus ir į lietuvių kalbą perimti juos „per didžiąją rusų kultūrą“ ar vis dėlto eiti vakarietišku keliu?

Labai daug pasakantis K. Ulvydo retorinis klausimas iš tų pačių metų kovo 4 d. posėdžio (protokolas Nr. 23): „Svarbiausiu lietuvinimo argumentu laikoma tai, kad taip daroma rusų kalboje, jų enciklopedijose. Ar jūs tikite, kad tai argumentas?“ Koks tai toliaregiškas klausimas – ir šiandien juk sprendžiame: liekame Rytų kultūrinės įtakos zonoje ar Vakarų?! Kiek tuometėmis sąlygomis šis „protestas ir vakarėjimas“ galėjo būti įgyvendintas ir kaip toli nueita yra atskiro tyrimo klausimas, bet šiuokart tikrai buvo žengta per toli.

Tų pačių metų balandžio 19 d. posėdyje K. Korsakas referavo: „Paskutiniajame posėdyje priimtas nutarimo projektas buvo apiformintas kaip nutarimas ir nusiųstas Eltai. Pasiekęs „Tiesos“ redakciją, jis buvo sulaikytas dėl kai kurių užkliuvusių dalykų ir pasiekė direktyvinius organus. Komisijos pirmininkas kalbėjosi šiuo klausimu su LKP CK sekretoriumi L. Šepečiu, kuris pasiūlė šių klausimų svarstymo neforsuoti ir atidėti rudenii.“ Taigi, nutarimui pasirodyti sutrukdė sovietinė valdžia. Ir grįžta prie jo, kaip matome, ne 1980-ųjų rudenį, o tik po ketverių metų.

Ir dar vienas įdomus pastebėjimas – Lietuvių kalbos komisijos posėdžio protokolas Nr. 33 teigia, kad posėdyje dalyvavo: J. Palionis (pirmininkas), V. Mažiulis (pavaduotojas), **A. Piročkinas** (sekretorius), K. Ambrasas, V. Ambrazas, V. Drotvinas, A. Laurinčiukas, **J. Marcinkevičius**, J. Pikčilingis, V. Spurga, A.-M. Stankevičius, R. Šarmaitis, K. Ulvydas, A. Vanagas, H. Zabulis, **Z. Zinkevičius**, J. Zinkus – štai tie lietuvių kalbos naikintojai :), už nutarimą balsavę vienu balsu! Tik nesuprantu, kodėl reikia pykti ant dabartinės kartos kalbininkų, kurie paprasčiausiai pasirodė esą tik gerų mokytojų neblogi mokiniai. Beje, „talkininkai“, ar tik slapta nepatarinėjote tada L. Šepečiui? O gal jis dabar jums patarinėja?:)

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimas Nr. 60 (1997)

1990 m. prasideda šiuolaikinis Valstybinės lietuvių kalbos komisijos veiklos etapas. 1997 m. birželio 19 d. Valstybinė lietuvių kalbos komisija priima nutarimą Nr. 60 „Dėl lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos“, kuriame į vieną vietą sudeda visus aktualius rašybos ir skyrybos dalykus (tarp jų ir svetimvardžių rašybą), Komisijos priiminėtus ne vieną dešimtmetį. Šešiasdešimtojo nutarimo citata:

„5.1. Lotyniško pagrindo alfabetus vartojančių kalbų asmenvardžiai bei vietovardžiai grožiniuose kūriniuose, populiariuose ir vaikams bei jaunimui skirtuose leidiniuose atsižvelgiant į skaitytojų amžių ir išsilavinimą adaptuojami, t.y. pateikiami pagal tarimą.

5.2. Mokslinėje literatūroje, reklaminiuose, informaciniuose leidiniuose bei specialiuose tekstuose kitų kalbų asmenvardžių pateikiamos autentiškos formos, o labiau paplitę vietovardžiai dažniausiai adaptuojami.“

Palyginkite su 1984 m. nutarimu Nr. 10 – čia kaip žaidime „rask dešimt skirtumų“. Pridėta grožinė literatūra. Taigi, ir vėl patvirtinama, kad **autentiška lotyniško raidyno pavardžių rašyba lietuviškuose tekstuose yra galima, niekaip nekenkia lietuvių kalbai, ir lenkai čia niekuo dėti.**

Pastaba: Tai yra labai pamokoma istorija – lygiai tas pats klausimas, lygiai ta pati problema, prieš trisdešimt metų buvusi protesto prieš sovietų tvarką išraiška, vakarietiško kelio pasirinkimas, šiandien tampa „reakcine, globalistine, kalbos išdavikų“ pozicija. Didelė mūsų gyvenimo bėda, kad visiems revoliucinės aistros palytėtiesiems pasaulio istorija prasideda nuo jų revoliucijų. Jiems ir Komisijos iki Didžiojo Įvykio nebuvo, ir nutarimo teiginiai kaip avinui nauji vartai.

Darnaus „kalbos gelbėtojų“ choro pirmojoje eilėje – Poetas (kas, kad nelabai suvokia, ką šneka, užtat rankose – vėliava, žodžiuose – aistra): „Jai stengiamasi žūt būt įpiršti, įbrukti, savo kažkokiu 60-uoju nutarimu prikergti tai, kas jai svetima, kas ardo, griaua mūsų rašybą, naikina linksniavimą, daro jį neįmanomą, sutrauko žodžių sintaksinius ryšius.“ Vargšas Poetas, matyt, buvo pamiršęs, kad ir pats balsavo už prakeikiamas to nutarimo nuostatas, o tie, kas jam įbruko šias mintis, greičiausiai to nė nežinojo. Sakysite, žmonės keičiasi. Galbūt (nors nelabai tuo tikiu). Bet su tokia aistra smerkti tai, kam pats pritarei... Žodžiu, čia tikrai kažkas ne taip.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika (1997)

Štai po ranka Lietuvių kalbos instituto 1997 metais išleista „Dabartinės lietuvių kalbos gramatika“. Jos 19 puslapyje pateikta lietuvių kalbos rašto ženklų lentelė. Po lentele išnašos, paaiškinimai. Štai jų citata:

„1. Nelietuviškuose žodžiuose (ypač svetimvardžiuose) dar pavartojamos raidės *q, w, x*, kiek rečiau – *ă, ă, ũ, æ, ă, ø* ir kt. <...> 3. Alfabetiniuose sąrašuose *q* eina tarp *p* ir *r*; *w* – po *v*, o *x* – po *w*. Dažnai *y* nukeliama tarp *x* ir *z*.“

Taigi, ši citata veda dar toliau: 1) Lietuvių kalbos instituto nuomone, visų lotyniško pagrindo raidžių vartojimas svetimvardžiuose galimas ir nekenkia kalbai; 2) papildomų raidžių naudojimas svetimvardžiuose jokia būdu nekeičia lietuviškos abėcėlės, jos nepapildo.

Pastaba: Kokių dar svetimų pavardžių rašybos taisyklių reikia, ir kažin kaip tai kertasi su Konstitucija? Juolab kad cituojamo teksto autorius ne šiaip koks globalizmo paveiktas piemuo. Tai garbingas akademikas ir Vilniaus universiteto profesorius Aleksas Girdenis. O gal gerbiamasis profesorius griaua lietuvių kalbos abėcėlę ir įveda naujas raides? Negi nei jis, nei Lietuvių kalbos institutas jau nebe autoritetai? Tiesa, greta A. Girdenio pavardės prirašytas ir K. Garšva, kurio naują „išradimą“ verta atskirai paminėti.

K. Garšva siekia paneigti akivaizdų faktą – ką tik pacituotus gramatikos teiginius: „Netiesa, kad „Dabartinės lietuvių kalbos gramatika“ lietuvių kalboje leidžia vartoti raides *q, w, x*. Toje išnašoje kalbama tik apie užsienio kalbų citavimą bibliotekų kataloguose.“ Žodžiu, žiūriu į knygą ir matau špygą! Kaip čia jis įžvelgė kažkokius bibliotekų kažkokius katalogus – paslaptis. A. Girdenis, jei būtų norėjęs, taip ir būtų parašęs – juk čia mokslinis tekstas, o jo mokslo darbai, kaip puikiai žino mokslo bendruomenė, yra tikslūs ir nekeliantys abejonių. Beje, prisimenant A. Girdenio žemaitišką

charakterį, autoritetą bei mokslinio diskutavimo ypatumus, vargu ar ten galėjo atsirasti tai, su kuo jis nesutinka. Ši nuostata gramatikoje atsiranda ne dėl kažkokių bibliotekų katalogų ar K. Garšvos valios ar nevalios, o todėl, kad taip mąstė jo bičiuliai Pr. Skardžius su A. Saliu, taip nutarta Lietuvių kalbos komisijos (anksčiau aptarti nutarimai) ir kad akademikas jų laikėsi (ir, beje, buvo jos narys).

Viskas, kas „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ sakoma apie kalbą ir jos rašybą, iš esmės yra apie valstybinę kalbą, saugomą Konstitucijos. Mažai kas susimąsto, kas iš tiesų slypi po konstitucine valstybinės kalbos apsaugos sąvoka. Paprastai visa, kas bent kiek primena kalbos ar rašybos klausimus, suverčiama į vieną krūvą ir maišomas toks konstitucinis-kalbinis jovalas. Bet juk sveikas protas turėtų pakuždėti, kad valstybinės kalbos konstitucinė apsauga pirmiausia yra vartosenos visose valstybės gyvenimo srityse užtikrinimas, teisės visose valstybės įstaigose būti suprastam ir gauti atsakymus lietuviškai suteikimas ir užtikrinimas, teisė gauti išsilavinimą lietuvių kalba, gauti lietuviškus dokumentus ir pan. Visa tai puikiai išguldyta Valstybinės lietuvių kalbos įstatyme ir Administracinių teisės pažeidimų kodekso straipsniuose 911 – 917. Trumpai tariant, konstituciniu valstybinės kalbos statusu nustatomas piliečio ir valstybės santykis per kalbą, su kalba.

O kiek pati kalba kaip sistema yra ar gali būti saugoma, ar yra Konstitucijos reguliavimo objektas? Nesunku išsiaiškinti. Kad ir kaip kai kam mieli ir gražūs būtų visokie tarminiai *busilai*, *krūzai*, *jupikės* ir *torielkos*, standartinėje kalboje tai barbarizmai, ir būtų juokinga manyti, kad juos turi kažkas saugoti, juo labiau konstituciškai. Taip pat nedera pamiršti, kad kalba yra nuolat kintanti sistema, gyvas organizmas. Iešmas ar *jiešmas*, *pjauti* ar *piauti*, *galbūt* ar *gal būt*, *anūkas* ar *vaikaitis*, *ąsilas* ar *asilas*, *ku* ar *q*, *x* ar *ks*? Kas čia sprendžia? Konstitucija ir konstitucinis teismas? Kvailystė. Šiuo atveju sprendžia Kalbos komisija, Lietuvių kalbos institutas, atskiri kalbininkai, galiausiai ir viršiausiai – Tauta.

Kuo čia dėti Konstitucija ir Konstitucinis Teismas? *Caesar non supra grammaticos*. Būtent tai paskutiniu nutarimu dėl pavardžių rašybos Konstitucinis Teismas ir patvirtino: naujas teisės aktas dėl pavardžių rašybos dokumentuose liečia jautrią sritį, kurios galbūt įstatymų leidėjas nelabai išmano, todėl privalu suderinti su specialistais, t. y. kalbininkais, Kalbos komisija ir pan. Bet nė viename nutarime nepasakyta, kad kalbininkai atskiroms gyvenimo sritims turi kurti atskiras rašybos taisykles. Atvirkščiai, būtent kalbos profesionalų įtraukimas turi užtikrinti, kad ir šiame įstatyme nebus nusižengta dabar galiojančios gramatikos ir rašybos postulatams, išdėstytiems „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ ir įtvirtintiems Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimuose.

Mūsų juk ne japonų kalba, kur pagal skirtingą išmuktų hieroglifų skaičių, gali gauti skirtingą laikraščio versiją. Lietuvių kalbos rašyba nenumato, kad dokumentuose gali galioti vienos, rašinyje kitos, romane trečios, o pase ketvirtos rašybos taisyklės. Jų arba laikomasi, arba nesilaikoma. Bet skirtingų jų nėra. O gramatikoje ir komisijos nutarimuose aiškiai parašyta, kad svetimvardžiai gali būti rašomi ir nelietuviškomis raidėmis. Ypač nemalonu, kad randasi ir garbingų kalbininkų, aistringai įtikėjusių, kad „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ surašyti niekai, kuriuos valdžia turinti ištaisyti.

Taigi, nemokėti rašyti ar rašyti su klaidomis ar net graždanka – nėra joks Konstitucijos pažeidimas. Tai daugiau išsilavinimo, kultūros ar net pažiūrų rodiklis. O kas yra nesilaikymas ir skatinimas nesilaikyti to, kas parašyta „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ ir nuspręsta VLKK? Nemokša būti nors ir negražu, bet neuždrausta. O jei jau norime kalbėti apie nusikaltimus – tai gali būti nebent nesilaikymas ar skatinimas nesilaikyti to, kas parašyta oficialiojoje „Dabartinės lietuvių

kalbos gramatikoje“ ar VLKK nutarimuose (tai, beje, ir siūlo „talkininkai“ – nesilaikyti lietuvių kalbos gramatikos).

Ir šiaip, „talkininkai“, kodėl jūs viešai meluojate, kad papildomų raidžių rašymas svetimvardžiuose kažkokiu stebuklingu būdu pakeis lietuvių kalbos abėcėlę? Jei tai būtų tiesa, pakeistą (ir visiškai oficialią) abėcėlę jau turėtume nuo 1997 metų. Ir kodėl dar raginate įstatymuose nesilaikyti „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikos“ ir VLKK nutarimų? Negražu...

Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Nr. I-1031 (1991)

Jei įdėmiau patyrinėtume per visą nepriklausomybės laikotarpį išduotus lietuviškus pasus, juose įrašytose pavardėse rastume q , w ir x . Tai Lietuvoje veikia nuo 1991 m. ir, kaip matote, nieko neatsitiko. 1991 m. sausio 31 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas Nr. I-1031 „Dėl vardų ir pavardžių rašymo Lietuvos Respublikos piliečio pase“ teigia:

„2. Nelietuvių tautybės asmenų vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase rašomi lietuviškais rašmenimis. Nustatytos formos raštišku piliečio pageidavimu vardas ir pavardė rašomi: a) pagal tarimą ir nesugramatinti (be lietuviškų galūnių arba b) pagal tarimą ir gramatinami (pridedant lietuviškas galūnes).

3. Asmenų, turėjusių kitos valstybės pilietybę, vardai ir pavardės išduodamame Lietuvos Respublikos piliečio pase gali būti rašomi pagal tos valstybės piliečio pasą ar jį atitinkantį dokumentą.“

Tai šiandien galiojantis Lietuvos Respublikos teisės aktas. Vadinasi: nelietuviškų rašto ženklų rašymas lietuviškų pasų pavardėse yra visiškai teisėtas jau ketvirtį amžiaus, ir dar niekaip nesugriovė lietuvių kalbos.

Pastaba: Praktika, žinoma, pasirodė gerokai keistesnė, nei greičiausiai tikėjosi šio nutarimo autoriai. Aišku, kad su tokiu nutarimu visos trys prakeiktosios raidės q , w ir x turėtų būti naudojamos lietuviškuose pasuose iki šiandien, bet, berods, nuo 2003 metų jų nebėra. Kita vertus, ten esama didelių keistenybių. Štai keletas asmenų, kuriems per pastaruosius trejus metus suteikta Lietuvos pilietybė ir išduoti lietuviški pasai: Viktoriia PROKOPAVICHIUTE, Lolita TSVIRKAITE, Yuliya MILCHUVENE, Valentyna STASISHKIENE, Maria ANDRYUSHAYTITE, Anzhelika DAUYOTENYE, Svetlana PETKYAVICHENE, Jevgenijs ŽUKS, Yevgeniy MITSKEVICHUS, Ruta YURYAVICHYUTE ir pan. Keistai atrodo, bet dura lex, sed lex. Ir nėra čia ko sukti galvos. Pasaulis gerokai įvairesnis, nei mums gali pasirodyti.

Įdomu pastebėti, kad šis nutarimas pasirašytas Vytauto Landsbergio. Garbieji „talkininkai“, tai gal jau ir anas yra G. Kirkilo ir I. Šiaulienės draugas?

Civilinės metrikacijos taisyklės (2006)

Esama ir daugiau vienaip ar kitaip dabartinę rašybą reguliuojančių teisės aktų. Štai Civilinės metrikacijos taisyklės, patvirtintos Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2006 m. gegužės 19 d. įsakymu Nr. 1R-160. Jose rašoma:

„Civilinės būklės aktų įrašai įrašomi lietuvių kalba.

Registruojant ir įtraukiant į apskaitą užsienio valstybių piliečių bei jų vaikų civilinės būklės aktus, šių asmenų vardai ir pavardės civilinės būklės aktų įrašuose bei liudijimuose rašomi juos paraidžiui perrašant lotyniško pagrindo rašmenimis iš paso ar užsienio valstybės institucijos išduoto civilinės būklės akto įrašo liudijimo. Vardas ir pavardė paraidžiui gali būti perrašyti be šalutinių (diakritinių) ženklų, jei techniškai negalima jų įrašyti. Tėvams pageidaujant, vaiko vardą ir (ar) pavardę rašyti

pagal tarimą ir (ar) sugramatinant, turi būti pateiktas vaiko tėvų rašytinis prašymas ištaisyti jo vardą ir (ar) pavardę šių taisyklių nustatyta tvarka.

Registruojant ir apskaitant Lietuvos Respublikos piliečio santuoką su užsienio valstybės piliečiu, taip pat jų vaiko gimimą, Lietuvos Respublikos piliečio pavardė rašoma remiantis Lietuvos Respublikos teisės aktais, nustatančiais vardų ir pavardžių rašymo dokumentuose tvarką.“

Kaip matyti iš teksto, šis dokumentas eina dar toliau: nelietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis jau galima ne tik užsieniečių pavardes perrašyti iš pateiktų dokumentų, bet ir jų vaikų. O kas, jei tie vaikai jau Lietuvos piliečiai? Tačiau šiame įsakyme liko viena apmaudi klaida: jei vienam iš sutuoktinių ir vaikui leidžiama perrašyti pavardę lotyniško pagrindo rašmenimis, kitam sutuoktiniui – Lietuvos Respublikos piliečiui – tai draudžiama. Kur matėte didesnę absurdą – tėvo ir vaikų pavardės vienokios, o motinos būtinai kitokia? Todėl teismas ir ištaisė šią ministro (ar jo biurokratų) klaidą – Pauwel byloje nurodė į santuokos liudijimą įrašyti žmonos, Lietuvos Respublikos pilietės pavardę taip, kaip rašoma visoje šeimoje, o ne taip, kaip pasirodė Lietuvos raštininkams. Taigi, kad ir kaip ten būtų, šios civilinės metrikacijos taisyklės (veikiančios dabar) ir teismo sprendimas (tebegaliojantis) leidžia įžvelgti naują tendenciją – **tam tikrais atvejais Lietuvos Respublikos piliečio pavardę teisės aktai leidžia užrašyti nelietuviškais lotyniško pagrindo rašmenimis, ir tai kol kas lietuvių kalbos nesugriovė, ir tai yra teisinga.**

Pastaba: Apskritai, „talkininkai“, gal jums ir nusišvilpt į visokius smulkiaburžuazinius šeimos pavardės puoselėjimo ir tradicijų saugojimo sentimentus, bet teismas mano kitaip! Gal jums apskritai nusišvilpt į teismų sprendimus?

A. Kubiliaus ir G. Kirkilo atvejai

Taip jau susiklostė, kad neišvengiamai pribrendo laikas pakoreguoti su svetimvardžių rašymu susijusius (kaip matėme, dabar veikiančius) įstatymus. Gramatikos ir VLKK nutarimai nedraudžia rašyti svetimvardžius lotyniško pagrindo rašmenimis, o įstatymai tai vertina kaip išimtis – teigia, kad Lietuvos Respublikos piliečių pavardės dokumentuose rašomos lietuviškais rašmenimis, o užsieniečiams ir jų vaikams (teismo patikslinimu – ir sutuoktiniams), pateikusiems dokumentą, perrašoma iš jo lotyniško pagrindo rašmenimis. Lyg ir viskas aišku.

Problema viena – dabar veikiančiuose įstatymuose yra nepakankamas išimčių reglamentavimas (greičiausiai, dėl labai didelės gyvenimo pokyčių spartos). Tai įrodo faktas, kad į tą išimčių įgyvendinimą kartais tenka įsikišti teismams. Kai kurie įstatymų leidėjai tai gerai suprato ir ėmėsi įstatymų leidybos iniciatyvos. Su šia sritimi susijusių iniciatyvų buvo ir daugiau, bet čia norėtusi pateikti tai, kas dabar aktualiausia ir kelia didžiausią šurmulį – 2010 metais A. Kubiliaus vyriausybės ir 2015 metais G. Kirkilo ir I. Šiaulienės pateikti įstatymų projektai. Štai citatos iš jų:

2010 m. projektas – „3.2. Lietuvos Respublikos piliečio prašymu jo pavardė Vardų ir pavardžių rašymo taisyklių nustatyta tvarka rašoma kitais lotyniško pagrindo rašmenimis, jeigu pavardė šiais rašmenimis įrašyta dokumento šaltinyje. Jeigu Lietuvos Respublikos piliečio pavardė rašoma kitais lotyniško pagrindo rašmenimis, šio piliečio vardas jo prašymu šių taisyklių nustatyta tvarka rašomas tokiais pat rašmenimis.

3.3. Užsienio valstybės piliečio ir asmens be pilietybės vardas ir pavardė rašomi laikantis šių reikalavimų: 1) vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti lotyniško pagrindo rašmenimis, nurašomi paraidžiui lotyniško pagrindo rašmenimis...“

2015 m. projektas – „4.1. Lietuvos Respublikos piliečio prašymu jo vardas ir pavardė rašomi lotyniškos abėcėlės rašmenimis ir pagal Tarptautinės civilinės aviacijos organizacijos Mašininio

skaitymo kelionės dokumentų taisyklės (toliau – ICAO taisyklės), jeigu vardas ir pavardė šiais rašmenimis įrašyti dokumento šaltinyje.

4.2. Užsieniečio vardas ir pavardė rašomi laikantis šių reikalavimų: 1) vardas ir pavardė, dokumento šaltinyje įrašyti lotyniškos abėcėlės rašmenimis ir pagal ICAO taisyklės, į oficialius dokumentus nurašomi paraidžiui...“ (ICAO taisyklių VLKK nurodė neminėti, bet tai nekeičia esmės)

Ir vėl – suraskite dešimt skirtumų! Abiejų įstatymų projektų esmė tokia: Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės dokumentuose rašomi lietuviškais rašmenimis. Jei tie vardai ir pavardės yra svetimvardžiai, juos galima perrašyti lotyniškais rašmenimis iš pateiktų dokumentų šaltinių. Beje, vienas esminis skirtumas vis dėlto yra: A. Kubiliaus variante svetimvardžius galima užrašyti visomis lotyniško pagrindo abėcėlės raidėmis, o G. Kirkilo variante – tik lotynų abėcėlės raidėmis. Tai reiškia, kad svetimvardžiams užrašyti pakaks trijų papildomų raidžių – q, w, x. Tai, greičiausia, išmintinga – atsisakoma diakritikų. Ir tai dažna kitų kalbų praktika.

Apibendrinimo čia daryti nėra iš ko, nes tai tik projektai: vienas – jau atmetas, kitas – tebeteikiamas.

Pastaba: Taigi, tai tik įstatymų projektai, todėl apie jų veikimą, galiojimą ir poveikį kalbamam klausimui kalbėti beprasmiška. Bet galima palyginti su ką tik pristatytais veikiančiais įstatymais ir galiojančiomis standartinės kalbos gramatikos ir rašybos taisyklėmis. Įstatymų projektai nuosekliai pratęsia dabar galiojančių įstatymų tiek tvarką, tiek dvasią. Pirmiausia išlaikoma pamatinė įstatymų nuostata – Lietuvos Respublikos piliečių vardai ir pavardės rašomi lietuviškais rašmenimis, laikantis lietuvių kalbos gramatinių giminių ir tradicinių šeiminių santykių rodiklių sistemos.

Kita vertus, tikriausiai visiems suprantama, kad ne visi piliečiai yra lietuviai, ne visi yra gimę Lietuvoje ir ne visi nuo gimimo turi Lietuvos pilietybę, be to, dalis piliečių gali būti susisaisę šeiminiiais ryšiais su kitų valstybių piliečiais. Vadinasi, dalis jų gali turėti nelietuviškus arba nelietuviškai užrašytus vardus ir pavardes. Vieni iš jų nesunkiai susilietuvina (sugramatina, adaptuoja) svetimas pavardes, kitiems yra svarbu išlaikyti šeimos tradicijas. Tai ignoruoti – stručio politika. Todėl antroji įstatymų projektų dalis apibrėžia išimtis ir jų taikymo tvarką (1991 metų nutarimo 3 punkte numatyta išimtis aiškiai neapima visos čia paminėtos įvairovės, todėl yra nepakankama ir todėl įstatymas keičiamas). Kaip tai prieštarauja kokiems nors iki dabar galiojantiems įstatymams, kaip tai prieštarauja standartinės lietuvių kalbos gramatikos ir rašybos taisyklėms? Niekaip, nes jau parodyta, kad svetimvardžius lotyniškais arba lotyniško pagrindo rašmenimis užrašyti galima, tų rašmenų naudojimas niekaip nekeičia mūsų abėcėlės, o visi nelotynišku raidynu užrašyti svetimvardžiai adaptuojami. Aišku, gal neapimtos visos išimties, gal reikėtų tiksliau nurodyti Lietuvos pripažįstamus dokumentų šaltinius, gal kokių nors okupantų dokumentų nepripažinti ir pan., bet tai nėra pagrindas atmesti įstatymą, tai yra pagrindas toliau svarstyti ir gerinti, jei reikia.

Tarp kitko, „talkininkai“, nesuprantu, kaip čia yra: G. Kirkilas yra kalbos išdavikas, o A. Kubilius, lygiai tą patį nuveikęs, – jau ne? Ar tik tai nerodo, kad jūsų pagrindinis rūpestis ne kalba, o pats pigiausias politikavimas?

„Talkininkų“ alternatyva

O dabar siūlau žvilgtelėti į „talkininkų“ siūlomą įstatymo versiją, už kurią renkami parašai. Dokumento autorių rasti nepavyko – reikia suprasti, visa „Talkos“ iniciatyvinė grupė. Šis projektas Seime neregistruotas. „Talkos“ tinklalapyje nurodytas autorius – visuomenė („visuomenės vardu“). O juk taip norėtume pažinti savo didvyrius. Tiek to. Štai esminė šio projekto citata:

„Piliečio vardas (vardai) ir pavardė įrašomi valstybine kalba – lietuvių kalbos abėcėlės 32 raidėmis pagal tarimą. Drauge su šiais privalomais užrašais valstybine kalba, piliečio pageidavimu jo vardas (vardai) ir pavardė gali būti užrašyti ir kita kalba lotyniško pagrindo rašmenimis arba perrašius juos lotyniško pagrindo rašmenimis pagal piliečio pasirinktą transliteravimo sistemą (jei piliečio pageidaujamoje kalboje naudojami ne lotyniško pagrindo rašmenys). Šie užrašai kita kalba pase rašomi kitų įrašų skyriaus pirmajame puslapyje, o asmens tapatybės kortelėje – kitoje kortelės pusėje.“

Pastaba: Tiesiog demokratijos šėlsmas – jokių dokumentų šaltinių nereikia, kas kaip pageidauš, tas taip užsirašys lotyniško pagrindo rašmenimis. To dar nebuvo. Įdomu būtų iširti, kiek būtų užsirašiusių lotyniškais rašmenimis G. Kirkilo įstatymo atveju, ir kiek šiuo. Drįstu manyti, kad pastarasis įstatymas sukeltų nematytą bangą ir nė iš tolo neprilygtų G. Kirkilo įstatymo atvejui. Gal kas pasakys: argi blogai toks demokratijos šėlsmas? Manau, kad taip, blogai. Kodėl – kitame skyriuje.

Pirmasis „talkininkų“ sakinyš iš esmės pakartoja visų buvusių įstatymų ir projektų nuostatą – piliečių vardai ir pavardės rašomos lietuviškai. Tik suformuluota vaikiškai naiviai ir neatsakingai – nustatomas raidžių skaičius. O jei Lietuvių kalbos institutas pakeis gramatiką, o jei Kalbos komisija priims nutarimą padidinti ar sumažinti raidžių skaičių? Ir apskritai, ar tuo nepasakoma, kad ateityje lietuvių tautoje šiukštu jokių įablonskių ir būgų, o visokius salius su skardžiais, sumanisiais keisti lietuvišką raidyną, apskritai į istorijos šiukšlyną – tai juokinga.

Beje, „talkininkai“, staiga pasidarė įdomu, ar patys nežinote, ar esate tiek naivūs, ar vis dėlto sąmoningai slepiate, kokius pavojus kelia visa ši velniava, sukama kaip vadinamasis latviškasis variantas?

Tai vis dėlto – talkininkai ar bendrininkai?¹

Šiandien mėginimas mus atriboti nuo vakarietiško svetimvardžių rašybos tradicijos kažkodėl pradėtas vadinti latviškuoju pavardžių rašybos variantu, klastingai nutylint, ką jis iš tiesų žada, arba parodant tik sau naudingus atvejus (pavyzdžiui, Mencenos byla – ši Latvijos pilietė reikalavo pase rašyti jos pavardę taip, kaip rašoma jos vyro pavardė – Mentzen). Pažiūrėkime, kur iš tiesų veda latviškasis kelias? Čia reikia atkreipti dėmesį į du dalykus: 1) naivų ketinimą antrąjį pavardės variantą (autentišką) rašyti paso kitų įrašų pirmajame puslapyje; 2) tarptautinėse organizacijose jau nagrinėjamas bylas prieš Latviją šiais klausimais.

Taigi, pirmiausia ketinama lotyniško pagrindo rašmenimis užrašytą ir nesugramatintą pavardę visiems pageidaujantiems įrašyti paso kitų įrašų pirmajame puslapyje. Neva tai būsiąš antraeilis užrašas ir nekels jokių rūpesčių. Teisės specialistai mano kitaip – pase nesvarbių įrašų ir antraeilių puslapių nėra. Iš tiesų visi įrašai yra vienodos svarbos ir visų valstybės ir užsienio institucijų vertinami visu rimtumu. Jei kažkur kitur bus parašyta kita pavardės versija, ji vis tiek bus pavardė ir turės nė kiek nemažesnę svarbą už pirmame puslapyje parašytą pavardę. Latviškojo varianto apologetai nutyli šį faktą. Ir tai, beje, ne šiaip mano ar teisininkų vertinimas, o Latvijoje pavirto labai konkrečiais teisiniais sprendimais.

Mat iš pat pradžių įstatymu nustatyta tokia pavardės ir vardo antrosios (autentiškosios) versijos įrašymo tvarka buvo apskūsta ir šiuo metu jau iš 14 puslapio perkelta į 4 paso puslapį (t. y. į antrą lapą). Ironiška, bet pasidarė lygiai taip, kaip buvo, kas dar prisimenate, sovietiniuose pasuose:

---

¹ Talkininkas – talkos dalyvis, pagalbininkas. Bendrininkas – bendros veiklos (dažnai neigiamos) dalyvis: Nusikaltimo bendrininkas. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“

pirmajame lape lietuviškai, antrajame – rusiškai. Abu – savas vardas ir nekontroliuojamai užrašytas svetimvardis – lygiaverčiai. Kodėl šis faktas „talkininkų“ nutylimas? Ir ar mūsų teismuose ne tuo pačiu baigtusi? Ir dar – latviškame pase vis dėlto autentiškoji forma lotyniškais rašmenimis rašoma ne bet kaip, o perrašoma ar transliteruojama iš pateiktų dokumentų – negali šiaip sau ateiti ir pareikšti, kad pavardę rašysi vienaip ar kitaip („pagal pasirinktą transliteravimo sistemą“).

Antras faktas dar grėsmingesnis. Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto nagrinėtoje byloje [Raihman prieš Latviją](#) (Communication No. 1621/2007) buvo sėkmingai įrodyta, kad Latvijos vyriausybės atsisakymas pripažinti kaip lygiaverčius rusišką vardą ir pavardę (užrašytus lotyniškos abėcėlės raidėmis, nesugramatintus ir įrašytus į savo antrą lapą) apribojo naudojimąsi jo teise į privatų gyvenimą. Štai šis sprendimas:

„8.2 <...> Nagrinėjamu atveju pareiškėjo vardas buvo pakeistas taip, kad jis atitiktų latvių kalbos gramatikos taisykles, vadovaujantis Kalbos įstatymo 19 straipsniu ir kitomis susijusiomis teisinėmis nuostatomis. Todėl minėtasis apribojimas negali būti laikomas neteisėtu. Lieka nustatyti, ar jis nėra atsitiktinis.

8.3 <...> [Komitetas] atsižvelgė į valstybės nurodytą minėto apribojimo tikslą apsaugoti latvių kalbą ir tinkamą šios kalbos, kaip vientisos sistemos, veikimą, be kita ko, užtikrinant jos gramatinės sistemos vientisumą. Komitetas taip pat atsižvelgė į sunkumus, su kuriais latvių kalba susidūrė sovietų valdymo metais, ir mano, kad minėtas tikslas yra teisėtas. **Vis dėlto, Komitetas mano, kad apribojimai, patirti pareiškėjo, yra laikomi dideliais nepatogumais, kurie nėra pagrįsti, atsižvelgiant į tai, kad jie nėra proporcingi siekiamam tikslui.**“

Sąmoningai pacitavau daugiau. Iš tiesų, „talkininkai“ teisingai aiškina, kad pirmajame puslapyje iš principo galima rašyti tik lietuviškai (atitinkamai lietuviškai, pagal tarimą), kad valstybė turi teisę ginti kalbos gramatinės sistemos vientisumą, savitumą ir t. t. Tačiau kažkodėl nutylimas paskutinis čia pacituotas sakinytis, kurį galima suprasti tik vienaip – riboti kad ir kitaip, kad ir kitame savo puslapyje įrašytos (vadinasi, teisėtos) vardo formos vartosenos negalima. Kitaip tariant, latviams teks įsileisti pavardes ne tik iš pirmojo, bet ir iš antrojo lapo į visas gyvenimo sritis: į bankų korteles, metrikacijos dokumentus, nuosavybės dokumentus ir visur kitur.

Žinoma, Jungtinių Tautų Žmogaus teisių komiteto sprendimai, atrodo, Latvijai kol kas neprivalomi. Bėda kitur – jei taip nusprendė ši organizacija, manau ne už kalnų laikas, kai panašiai nuspręst ir [Europos](#) žmogaus teisių teismas. Tai advokatų ir laiko klausimas. Iki šiol to nenutiko vien todėl, kad nebuvo deramai suformuluotas klausimas ir nepririnkta pakankamai įrodymų apie žmogaus teisių pažeidimus. Ir va tada latviams teks suktis kaip velniams ant kryžiaus. Juk patys masiškai ir nekontroliuojamai įsileido į oficialų dokumentą, kuriame nesvarbių įrašų nėra, pavardžių rašymo įvairovę, įteisino ją. Tai mums to reikia? Tai už tai „talkininkai“ kovoja?

Vietaj apibendrinimo

Rašydamas šį straipsnį, pamėginau pasidalinti jo turiniu keliose auditorijose. Sulaukiau visko – ir pritarimo, ir pasmerkimo, ir priekaištų. Ypač keista buvo išgirsti iš, atrodytų, tikrų autoritetų, kad jau senieji mokslininkai man ne autoritetai. Kaip jau sakiau, argumentų diskusijoje autoritetas iš tiesų joks ne argumentas. Prof. habil dr. Vincas Urbutis, prof. habil. dr. Vitas Labutis, prof. habil. dr. Aldona Paulauskienė – taip, jie autoritetai, jie mano mokytojai..., bet kas pasakė, kad ir mokytojai negali nusišnekėti arba kad jie autoritetai visose srityse. Pirmiausia – jie žmonės. Antra, kas pasakė, kad epigonas – geras mokinys. Geras mokinys sveria mokytojo žodžius, klausosi argumentų. Ir jei tie argumentai kartais prieštarauja vienas kitam ar logikai, tada mokinio valia ir pareiga pačiam sverti ir rinktis, kuriais tikėti ir sekti, o kuriais ne.

Todėl baigdamas noriu pacituoti kelis neabejotinus autoritetus. Kalbamu klausimu man autoritetai yra akademinės „Lietuvių kalbos gramatikos“ vyriausiasis redaktorius, akademikas K. Ulvydas ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos pirmininkas, profesorius, habilituotas daktaras A. Rosinas. Jų žodžiai man svaresni už V. Labučio, V. Urbučio ar A. Paulauskienės žodžius – be jokių argumentų, be pykčio, tiesiog šiaip, nuojauta tokia. 1980 m. K. Ulvydas pasakė taip: „Visas pasaulis laikosi tuos nuomonės, kad ne taip jau svarbu, kaip kitos kalbos vardas bus perskaitytas, svarbiau, kaip jis užrašytas. Dabar jau negalima sakyti, kad visuomenė nepasiruošusi priimti rašymą originalo rašyba, nes visose mokyklose mokoma svetimų kalbų.“ (Kalbos komisijos posėdžio protokolas Nr. 23).

O A. Rosinas viename interviu kalbėjo taip:

„A.M. Tebevyksta diskusijos dėl lenkiškų pavardžių rašymo.

A.R. Apskritai diskutuojama dėl lotyniško pagrindo alfabetus vartojančių asmenvardžių rašymo. Kai dar dirbau komisijoje, buvome pritarę, kad ir lenkų pavardės būtų rašomos originalo rašmenimis. Aš, kaip mokslininkas, kaip tik už tai. Man, jei nors viena raidė rašoma ne taip, vadinasi, čia jau kitas asmuo. Identifikuoti asmenį pagal pavardę būtina, nieko nepadarysi. Manau, vieną kartą ateisim į protą.

A.M. Bet tarp jūsų kolegų yra nemažai oponentų.

A.R. Kartais jų teiginiai nepasverti.

A.M. Jie tvirtina, kad saugo archajiškos kalbos stuburą, sistemą. Vieną stulpą pajudinus, gali išklbiti ir kiti.

A.R. Pavardės kalbos niekada nesugadins. <...> Kalbos mirtis – svetimos konstrukcijos, o pavardžių rašyba kalbos nesuardys.“²

Aš irgi manau, vieną kartą ateisim į protą. O kelias ta kryptimi labai paprastas – skaitykime įstatymus ir gramatikas, ir jų laikykimės.

The logo for DELFI, with the letters 'D', 'E', 'L', 'F', 'I' in a bold, sans-serif font. The 'D' is blue, 'E' is yellow, 'L' is blue, 'F' is blue, and 'I' is blue.

---

² *Lingvistika – irgi poezija. Alberto Rosino gyvenimas ir darbai.* Vilnius, 2015; p. 315-316.